

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ, 1856.

ΤΟΜΟΣ Ζ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 158.

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΣ

*Εἰς τὴν Σειρὰν τῆς Φιλοσοφίας, ἐκφωνηθεὶς ὑπὸ
Κ. Θ. Καρούσου κατὰ τὴν ἑταίρειαν τῶν Μα-
θημάτων τῆς ἐν Παλαιᾷ Κεραλληνίᾳ Πετρι-
ταίου Σχολῆς (*).*

---:~::~~:---

Αἱ ὑπὲρ τοῦ Ἐκπαιδευτηρίου τούτου ἔντονοι
προσπάθειαι καὶ ζωηρὰ ἐνισχύεις τῶν φιλομα-
σῶν πολιτῶν μας, ὁ ἀκάματος ζήλος καὶ ἡ διηνε-
κὴς ἐπαγρύπνησις, μεθ' ἧς ἡ Πετριτσαίος Ἐπιτροπὴ
διενεργεῖ πᾶν εἴ τι δύναται νὰ συντείνῃ εἰς καταρ-

τισμὸν αὐτοῦ καὶ βελτίωσιν, ἡ ὄντως ἀξιάπαινος
προθυμία καὶ ἀμύλη τῶν συνδιδασκόντων εἰς
ἀκριβῆ τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἐκπλήρωσιν, ἐπὶ
τέλους δὲ τὸ ὀξύνουν, τὸ φιλομαθές, καὶ τὸ εὐά-
γωγον τῆς μαθητευούσης Νεολαίας, πάντα ταῦτα
προαιωνίζονται αἰσίαν ἐλπίσιν ἀνταποκρινομένην
εἰς τὰς ἐνθέρμους τῆς Πατρίδος εὐχάς, καὶ εἰς τοὺς
ἀγκυθεργοὺς σκοποὺς τοῦ αἰδίου Καθιδρυτοῦ
Δ.ρ. Στάμου Πετριτσαίου.

Ὑπὸ τοιούτων λοιπὸν χρηστῶν ἐλπίδων καὶ ἡ-
μεῖς ἐμπνεόμενοι σήμερον, καὶ ὁρμίζοντες νὰ προσ-
φέρωμεν τὴν σύμπραξίν μας καὶ τοὶ σμικρὰν καὶ
ἀδύνατον εἰς τὸν προκαείμενον ἱερὸν ἀγῶνα, τὴν ἐκ-
παίδευσιν τῆς Πατρίου Νεολαίας, συγκατατιθέμεθα
προθύμως ν' ἀναλάβωμεν κατὰ τὴν ἑταίρειαν τοῦ
σχολικοῦ τούτου ἔτους τὴν παράδοσιν τοῦ φιλοσο-
φικοῦ Μαθήματος, οὗτινος ἡ χρεια καθίσταται το-
σοῦτω μᾶλλον ἐπαισθητὴ, τοσοῦτω μᾶλλον καταπεύ-
γουσα, ὅσω σπουδαιότερον τὸ πνεῦμα τῆς ἡμετέ-
ρας ἐποχῆς ὀρέγεται τῆς ἐπιστήμης, καὶ ὅσω ἐντο-
νότερον ἰσχυρίζεται νὰ ἐμβάτευσῃ εἰς τὴν ἐσωτερι-
κὴν τῶν πραγμάτων ἐννοιαν, καὶ νὰ παράγῃ ἀφ' ἑ-
αυτοῦ καὶ δι' ἑαυτοῦ, καὶ, οὕτως εἰπεῖν, νὰ ἀποπνεύ-

(*) Τοῦ Κ. Καρούσου ἀξίας λόγος διατριβῆς ἰδημοσίευσεν καὶ
ἄλλοτε ἡ Πανδώρα. Χαίρομεν δὲ βλέποντες ὅτι οἱ ὁμογενεῖς
Ἑπτανήσιοι, οὐ μόνον κατὰ τὴν ἐπιστήμην ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν
διάθεσιν τῆς Ἑλληνίδος φωνῆς ἀμυλλῶνται εὐδοκίμοι πρὸς τοὺς
ἐλευθέρους Ἕλληνας. Σ. Π.

ματόνη τὰ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ παρατήρησιν ὑποπίπτοντα ἀντικείμενα.

Δὲν ἠθέλην εἶσθαι λοιπὸν ἴσως ἀνοίκειον κατὰ τὴν προεισαγωγικὴν τοῦτον λόγον, πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν εἰδικὴν μελέτην ἐνὸς ἐκάστου τῶν διαφόρων μερῶν τῆς φιλοσοφίας, ἰστάμενοι ὡς ἐφ' ὕψι-λοτέρως περιωπῆς καὶ καταπτέοντες αὐτὰ ὑπὸ γενικὴν ἐποψίν, πρῶτον νὰ διαλάβωμεν καθόλου περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ φιλοσοφικοῦ Μαθημάτος, καὶ δεύτερον νὰ συμπεράνωμεν ἐντεῦθεν συνοπτικῶς τὴν ἐνδόμυχον σχέσιν τὴν ἐνυπάρχουσαν μεταξὺ τούτου καὶ τῆς Σειρᾶς τῶν λοιπῶν Μαθημάτων τῶν συναπαρτιζόντων τὴν Γυμνασιακὴν ἐκπαίδευσιν· διότι διὰ τῆς προεισαγωγῆς ταύτης δυνάμεθα νὰ ὑποδείξωμεν, καὶ τοι πόρρωθεν, τὴν πορείαν ἣν μέλλομεν νὰ διατρέξωμεν, τὴν πρὸς ὃν ὅρον τείνομεν καὶ τὸ οὗ ἐνεκα τοῦ εἶδους τούτου τῆς μαθήσεως.

Καὶ κατὰ πρῶτον δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἐπιστήμην δύο διαφόρους πλευράς, ἐπίσης οὐσιώδεις, ἐπίσης συντεινούσας εἰς τὴν τοῦ νοῦς ἀνάπτυξιν καὶ διαφύθησιν. Αὗται δὲ εἶναι ἡ μὲν τυπικὴ, ἡ δὲ πραγματικὴ· ἡ μὲν ἐξωτερικὴ, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ, αἵτινες καὶ τοι συμπεφυκυῖαι καὶ συναπαρτιζούσαι ἀδιάσπαστον ἐνότητα, ἀνάγκην ἔχουσιν ὅμως νὰ διακριθῶσι καὶ νὰ ἐξετασθῶσι χωρὶς, ἵνα θεωρήσαντες τὴν σχέσιν ἐκατέρας ἐνεργείαν κατανοήσωμεν τὴν τοῦ συνόλου φύσιν καὶ δύναμιν.

Καὶ καθ' ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὴν τυπικὴν ἢ τὴν ἐξωτερικὴν πλευράν, ἡ φιλοσοφία συντελεῖ θαυμασιῶς εἰς ἀκύνισμα καὶ ἐξάσκησιν τοῦ πνεύματος, ἀποκαλύπτουσα εἰς αὐτὸ τοὺς νόμους κατὰ τοὺς ὁποίους ἐνεργεῖ, τοὺς κανόνας ὑφ' ὧν διευθύνεται ὁρμεμφύτως καὶ τοι μὴ ἔχον καθάραν αὐτῶν συνειδήσιν, καὶ ἐθίζουσα αὐτὸ νὰ διδῇ λόγον τῶν ἐννοιῶν του, νὰ προσδιορίζῃ αὐτὰς καὶ τὰς μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις, καὶ νὰ διώκῃ παντοῦ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν ἐνάργειαν. Ὁ Νοῦς εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἐξ αἰείας δυνάμεως πεπροικισμένος μὲ τινὰς ῥιζικάς ἐννοίας, ὅπως δὴ ποτε καὶ ἂν θέλῃ τις νὰ τὰς ὀνομάσῃ, εἴτε τρόπους τοῦ νοεῖν, εἴτε ἀρχάς, εἴτε κατηγορίας, αἵτινες τὸν προσδιορίζουσι πάντοτε εἰς ὅλας του τὰς ἐνεργείας. Τοιαῦται δὲ εἶναι π. χ. αἱ τῆς οὐσίας καὶ τοῦ φαινομένου, τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ πολλοῦ, τῆς αἰτίας καὶ τοῦ αποτελέσματος, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνάγκης, τοῦ τυχαίου καὶ τοῦ σκοπίμου κτλ. Ἀλλὰ τὰς ἐννοίας ταύτας, τὰ πρῶτα στοιχεῖα ἐξ ὧν σύγκειται ὁ φυσικὸς καὶ ὁ πνευματικὸς κόσμος, ἄνευ τῶν ὁποίων μήτε νὰ συλλάβωμεν ἀντικείμενόν τι δυνάμεθα, μήτε κρίσεις νὰ φέρωμεν, μήτε συλλογισμοὺς νὰ σχηματίσωμεν, πῶς θέλομεν τὰς ἐφαρμόζειν ἐπιτηδεύειν, πῶς θέλομεν κἀμειν ὀρθὴν καὶ ἀκριβῆ αὐτῶν χρῆσιν, ἐὰν δὲν γνωρίζωμεν τὸ προσδιωρισμένον ἐκάστης σημεινόμενον, τὴν πρὸς ἀλλήλας μετάβασιν καὶ κίνησιν, ἐὰν δὲν συμπαρακολουθῶμεν τὴν γενετικὴν αὐτῶν ἐκθεσιν καὶ διαδοχικὴν ἀνάπτυξιν ἀπὸ τὴν κατωτάτῳ βαθμίδῃ τῆς ὑπάρξεως, ἀπὸ

τὴν ἀνοργάνιστον ὕλην μέχρι τῆς ὀργανικῆς, καὶ ἀπὸ ταύτης μέχρι τῆς ὑψίστης τοῦ πνεύματος; ἐν ἑνὶ λόγῳ δὲν τὰς συμπεριλαμβάνωμεν εἰς σύστημα, ἐνθα ἐκάστη νὰ συνδέσται μετὰ τῶν ἄλλων ἀπασῶν, ὡς μέλος ζῶντος καὶ ἐν ἐνεργείᾳ ὀργανισμοῦ;

Ἀλλὰ τὸ δραστηριώτερον μέτρον, δὴ οὐ ἡ φιλοσοφία, ὑπὸ τὴν τυπικὴν αὐτῆς ἐποψίν θεωρουμένη, συντείνει τὰ μάλιστα εἰς ἐνίσχυσιν καὶ κραταίωσιν τοῦ πνεύματος δι' οὗ παρέχει αὐτῷ τὴν ἐπιδεξιότητα τοῦ διορᾶν ἐν ἀκρεΐ τὰς ἀπωτάτας καὶ ἐνδομύχους τῶν πραγμάτων σχέσεις, εἶναι ἡ προσοικειώσις καὶ ἡ τριβὴ περὶ τὸ θαυμάσιον αὐτῆς ὄργανον, τὴν Μεθόδον τῆς, διακρουμένην εἰς ἀναλυτικὴν καὶ συνθετικὴν, ὧν ἐκατέρω εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν ἄλλην, ἀλλὰ κατὰ λόγον ἀντίστροφον. Ἡ μὲν ἀναλυτικὴ ἐργασία παλινδρομεῖ ἀπὸ τὴν ἐμφάνειαν τοῦ πράγματος εἰς τὴν οὐσίαν του, ἀπὸ τὴν ποικιλίαν τῶν περιστάσεων εἰς τὴν τοῦ κανόνος ἐνότητα, ἀπὸ τὰ μοναδικὰ γεγονότα εἰς τὸν νόμον. Ἐπομένως δὲ ἀπρσυνθέτει καὶ χωρίζει τὰ φαινόμενα, ὅπως ἐν τούτοις ἀνιχνεύσῃ τὸν λόγον των καὶ ἐκθέτῃ αὐτὸν καθάρων καὶ ἀμυγῇ παντὸς τυχεροῦ καὶ ἐνδεχομένου. Ἀπεναντίας δὲ ἡ συνθετικὴ καταβαίνει ἀπὸ τὸ γενικὸν εἰς τὸ μερικόν, ἀπὸ τὰς ἀρχάς εἰς τὰς ἐξαγομένας συνεπείας· διὰ τοῦ γενικοῦ τὸ μερικόν ὑπάγεται, τακτοποιεῖται καὶ ἀπλουστεύεται· τὸ γενικὸν παράγον ἐξ ἑαυτοῦ πάλιν πνευματικῶς τὸ μερικόν τὸ ἐξηγεῖ, τὸ διαρωτίζει καὶ τὸ ἐκφέρει πάλιν ὡς ἰδίαν αὐτοῦ ἰδανικὴν συνέπειαν. Ἐν ἑνὶ λόγῳ διὰ μὲν τῆς συνθέσεως τὸ γενικὸν μερικεύεται, καθ' ὅσον ἀφ' ἑαυτοῦ γεννᾷ τὸ μερικόν, ἀπεναντίας δὲ ἡ ἀνάλυσις ζητεῖ νὰ ἐξάξῃ τὸ γενικὸν ἐκ τοῦ μερικοῦ, καὶ ἀπὸ τούτου νὰ τὸ καθάρισῃ. Τὸ διὰ τῆς ἀναλύσεως ἀποχωριζόμενον συννοῦται πάλιν διὰ τῆς συνθέσεως, γίνεται συγκεκριμένον καὶ πλήρες. Ὅθεν ἀναλύει καὶ συνθέτει, διαιρεῖ καὶ ἐνώνει, ἔλεγεν ὁ θεῖος Πλάτων εἶναι τὸ ὠραιότερον δῶρον ἀπὸ ὅσα αἱ θεοὶ ἐδώρησαντο δὲν ἡξεν ὧν διὰ τίτος Προμηθεὺς εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Ὅθεν καὶ ἡ Διαλεκτικὴ λεγομένη Μέθοδος σύγκειται ἐκ δύο στοιχείων, ἐκ τοῦ ἀναλυτικοῦ καὶ συνθετικοῦ, ἢ κατ' ἀκριβοῦς ῥημοσύνην ἐκ τοῦ διανοητικοῦ καὶ λογικοῦ. Διότι ἡ διάνοια ἀναλύει τὸ συγκεκριμένον ἀντικείμενον εἰς τὰς διαφόρους αὐτοῦ πλευράς, χωρίζει τὰ φύσει ἀχώριστα, ὡς τὴν οὐσίαν καὶ τὸ φαινόμενον, τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος, τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, καὶ διακρίνει τὰς ἀντιθέτους πλευράς ὥς τινὰς πᾶν ἀτομικὸν ὃν φέρει ἐν ἑαυτῷ ἀδιασπᾶστος συντημένον καὶ ἀδιαίρετον· ὡς π. χ. τὸ αὐτὸ σῶμα εἶναι συνάμα καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐννοίαν ἐν καὶ πολλαπλοῦν, ἴσον καὶ ἄνισον, μικρόν καὶ μέγα, κτλ.—Ἡ διάνοια εἶναι ἐπιτηδεῖος ἀνατόμος χωρίζουσα καὶ διατέμνουσα ἀκριβῶς τὰ μέρη, ἀλλ' ἐπέκεινα τοῦ χωρισμοῦ καὶ τῆς διαίρεσεως οὐδὲν πλεον ἰσχύει· εἶναι δὲ καὶ ἐμπειρικὴ διότι αἱ διακρίσεις καὶ αἱ διαίρεσεις τῆς στρέφον-

ται περί τὰ πεπερασμένα καὶ τὰ φαινόμενα· ἀλλὰ τὸ καθ' αὐτὸ τοῦ πράγματος, τὸν λόγον οὐδὲν ὅπως δύναται νὰ ἐννοήσῃ. Ἰπάρχει μὲν τὰ ἀτομικὰ γεγονότα ὑπὸ τινος κανόνα, ὑφίσταται μέγροι τῶν νόμων, δυνάμει τῶν ὁποίων τὰ ὁρατὰ διευθύνονται· ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν ἀνάγκη, ὁ ἐν αὐτοῖς ἐνυπάρχων οὐσιώδης λόγος, μένει ἄδηλος εἰς αὐτὴν καὶ ἀποκρυπτός. Εἰς τὸν νόμον π. χ. τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων, κάμνει μὲν τὴν διάκρισιν τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου ὅτι ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους τοιαύτην σχέσιν, ὅταν ἡ ῥίζα πρὸς τὸ τετράγωνον. Διατί ὁ χρόνος καὶ ὁ χώρος ἔχουσι τοιαύτην σχέσιν, τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ ἡ διάνοια, οὐδὲ νὰ δείξῃ τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην ἐπ' αὐτοῦ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου. Γινώσκει δὲ προσέτι ὡς πρὸς τὸν νόμον τοῦ ἡλεκτρισμοῦ καὶ τοῦ μαγνητισμοῦ, ὅτι τὰ ὁμώνυμα ἀπωθούνται καὶ τὰ ἐτερόνυμα ἑλκόνται· πῶς ὅμως τὸ ὁμώνυμον ἀπλοῦν διακρίνεται εἰς τὰς ἀντιθέτους στιγμὰς καὶ παριστάνεται ὡς θετικὸς καὶ ἀρνητικὸς ἡλεκτρισμὸς, τοῦτο εἶναι διὰ τὴν διάνοιαν οὐχ ἥττον μυστηριώδες, ἢ ἡ ἐνότης τῆς βιαιότητος, διαίρουμένη εἰς τὰς ἀντιθέτους στιγμὰς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου· ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ, ὅτι τὰ ἀντίθετα ἀποτελοῦσι μίαν ἐνότητα, τοῦτο μένει ἀπρόσιτον εἰς τὴν διάνοιαν. Ἐπομένως δὲ ἡ διάνοια γινώσκει μὲν τοὺς νόμους, ἀλλ' ὅχι τὸ καθ' αὐτὸ, ὅχι τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην, τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, ἥτις ἐν ἐκυτῷ συνάπτει εἰς ἓν τὰ διακεκριμένα καὶ τὰ ἀντίθετα. Ἡ ἐργασία αὕτη εἶναι τὸ ἄλλο στοιχεῖον τῆς διαλεκτικῆς Μεθόδου, εἶναι τὸ λογικόν, διότι ὁ Λόγος ἔχει τὸ ἔξοχον πλεονέκτημα νὰ ἐνόησιν τὰ κεχωρισμένα καὶ τὰς διαφόρους πλευρὰς τῆς ἀληθείας, αἱ τινες ἡ διάνοια ἀπομονώσκει καὶ διαχωρίζει, νὰ τὰς φέρῃ εἰς ζωηρὰν ἐνότητα καὶ νὰ τὰς συνέχῃ ὡς μέλη ἐνὸς ὅλου ἀκμαίου καὶ ζώντος.

Ὁ πρῶτος εἰσχυγῶν τὸ λογικόν τοῦτο στοιχεῖον εἰς τὴν διαλεκτικὴν καὶ δοὺς αὐτῇ ὄντως ἐπιστημονικὴν μορφήν, εἶναι ὁ Πλάτων, ὅστις ἐν τῷ τοῦ Παρμενίδου διαλόγῳ διακρίνων τὴν ἰδίαν αὐτοῦ διαλεκτικὴν ἀπὸ τῶν συγχρόνων του Σοφιστῶν καὶ τῶν τῶν προγενεστέρων φιλοσόφων, προσδιορίζει οὕτω πῶς τὴν διαφοράν· « Δὲν μοῦ φρίνεται, λέγει, παράδοξον ἐὰν ἀποδείξῃ τις » πάντα τὰ ὄντα ὅτι εἶναι ἓν, καθ' ὅσον μετέχουσι τοῦ ἐνός, καὶ πάλιν ὅτι εἶναι πολλὰ, καθ' ὅσον μετέχουσι τοῦ πλῆθους· ἀλλὰ θέλω θυμῶς μάσειν ἐὰν αὐτὸ τὸ ἓν ἀποδείξῃ ὅτι εἶναι πολλὰ, καὶ πάλιν αὐτὰ καθ' ἐκὼν τὰ πολλὰ ὅτι εἶναι ἓν· ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων γενῶν καὶ εἰδῶν ».

Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι ἡ Πλατωνικὴ διαλεκτικὴ δὲν πρέπει νὰ συγγέται μετὰ τὴν ἀπλὴν σοφιστικὴν, ἥτις κυρίως ἀποβλέπει εἰς τοῦτο, νὰ παριστάνῃ ἀποκλειστικούς καὶ μονομερεῖς προσδιορισμούς, ὁποίους συμφέρει εἰς τὸ ἄτομον νὰ παριστάνῃ. Οὕτω π. χ. ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν πράξιν οὐσιώδης στιγμή τοῦ καθήκοντος εἶναι, ὅτι ὁρεῖλω νὰ ὑπάρχω καὶ νὰ

ἔχω τὰ πρὸς τὴν ὑπαρξίν μου ἀναγκαζοῦντα μέσα. Ἐὰν ὅμως τὴν ἐννοίαν ταύτην, ἀντὶ τοῦ νὰ τὴν θέσω ὡς πλευρὰν, ὡς στιγμὴν τοῦ καθήκοντος, τὴν θέσω ὡς τὸ ὅλον καθήκον, ὡς ἀρχὴν ἀπόλυτον, καὶ ὡς ἐκ ταύτης ἐξάγω τὴν συνέπειαν ὅτι ὁρεῖλω νὰ κλέπτω ἢ νὰ προδίδω τὴν πατρίδα μου διὰ νὰ ζῶ, τοῦτο λέγεται σοφιστικὴ· ἀπεναντίας δὲ ἡ διαλεκτικὴ ἀνκιστρεῖ τὸ ἀποκλειστικόν καὶ ἀτελεῖς τοιούτων μονομερῶν καὶ ἀφρημένων προσδιορισμῶν, συνάπτουσα αὐτοὺς μετ' ἄλλων εἰς ἀδιάσπαστον καὶ συγκεκριμένην ἐνότητα.

Ἀλλ' οἱ ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς ἐπιστήμης κατεχόμενοι νέοι δυσκόλως δύνανται νὰ ἐννοήσωσι διὰ θεωριῶν καὶ κανόνων τὴν διαλεκτικὴν δύναμιν· τὸ προσφορώτερον μέσον εἶναι ἡ σύντομος μελέτη αὐτῶν τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, εἶναι ἡ προσεκτικὴ παρατήρησις καὶ ἡ ἀκριβὴς γνῶσις τῆς Μεθόδου, μεθ' ἧς ἐκτίθεται ἡ διαλογικὴ ὑπόθεσις, παριστάνονται αἱ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἀνασφύμεναι ἀπορίαι, ἀνσχευάζονται αἱ διαδοχικῶς προβαίνουσιν ἀτελεῖς καὶ περιορισμέναι ἐννοίαι, καὶ ἐπὶ τέλους ἀπὸ τὴν ἀντιπαράθεσιν τῶν ἀτελῶν τούτων ἐπόμενων καὶ τῶν ἐν ἐκάστη αὐτῶν ἐμπεριεχομένων μερικῶν ἀληθειῶν, συνήθως προκίπτει εἰς φῶς ὁρισμένον τι, θετικὸν καὶ μόνιμον ἐξαγόμενον.

Ἐντεῦθεν λοιπὸν γίνεται δῆλον ὅποια ἡ δύναμις καὶ ἡ δραστηριότης τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης, καὶ πόσον ἐθίζει καὶ ἐξασκεῖ τὸν νοῦν εἰς ἀκριβῆ ἐρευνᾶν καὶ ἀνίχνευσιν τοῦ ἀληθοῦς. Ἐὰν λοιπὸν μεταβῶμεν ἤδη ἐκ ταύτης εἰς τὴν ἐσωτερικὴν, εἰς αὐτὸ τὸ περιεχόμενον, ὁρεῖλωμεν κατὰ πρῶτον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας, καθὼς πνευματικόν, δὲν δύναται νὰ μεταδοθῇ ὡς πράγμα τι ἢ σωματικὴ τις ὕλη· διότι τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι ταμεῖον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ γεμισθῇ, ἀλλὰ δύναμις ἥτις πρέπει νὰ λάβῃ ἐξωθεν μόνον ἀρομήν καὶ ἐρεθισμὸν εἰς ἰδίαν αὐτοῦ ἐνέργειαν. Ἡ πνευματικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀκροαζομένου ἔχει ὡς πρὸς τὴν μεταδιδόμενην ὕλην τὴν αὐτὴν σχέσιν, ἣν ἡ τῶν πεπτικῶν ὀργάνων πρὸς τὰ βρώματα· διότι καθὼς αἱ πεπτικαὶ δυνάμεις μεταποιοῦσιν αὐτὰ εἰς θρεπτικούς χυμούς τοῦ σώματος, οὕτω καὶ αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις ἡ δεξιότητες εἰσδεχόμεναι τὴν ἐπιστημονικὴν ὕλην τὴν μεταουσιόνονται καὶ τὴν ἐπεξεργάζονται εἰς θρέψιν τοῦ πνεύματος. Ὅπως ἄρα σχηματίζομεν προεισαγωγικὴν τινὰ ἐννοίαν τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς φιλοσοφίας, ἀνάγκη νὰ ἐπανακαμρῶμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ νὰ εὐρωμεν ἕκαστος ἐντὸς ἡμῶν ψυχολογικὰ τινὰ γεγονότα σαφῆ καὶ ἀναντίρρητα, ὁμολογούμενα ὑπὸ τῆς ἰδίας ἡμῶν συνειδήσεως, καὶ περιέχοντα τὸν σπέρρον πάσης περαιτέρω ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως.

Καὶ τῶνόντι εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπανερχόμενοι ἀπαντῶμεν ἀμέσως τρία πρότιστα αἰσθήματα, καίμενα ὡς βάσεις τῆς λογικῆς ἡμῶν ζωῆς, ὡς πυρὴν τῆς ὅλης διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς ἡμῶν διαμορφώ-

σεως, ἵνα προαναγγέλλουσι τὸ τέλος καὶ τὸν προορισμὸν μας, μᾶς ὑπομνησκουσιν ἀδιαλείπτως ὅτι εἴμεθα κατ' εἰκόνα θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν, ἐπομένως δὲ μᾶς ἀποκαλύπτουσι τὴν σχέσιν ἡμῶν πρὸς τὴν ἀρχικὴν αἰτίαν πάσης ὑπάρξεως, πρὸς τὸ ἀπόλυτον.

Τὰ τρία δὲ ταῦτα αἰσθήματα εἶναι τὰ τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ἐμπεριλαμβανόμενα ἐν δυνάμει ἅπαν τὸ πλήρωμα τοῦ πνεύματος, ὡς οἱ σπόροι τὰ φυτὰ, ἢ οἱ κάλυκες τὰ ἄνθη. Τὸ ἀληθές, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν εἰναι τι ἀρχικὸν καὶ ὅλως ἐνδόμυχον ἐν τῇ καρδίᾳ ἐκάστου, ἀλλ' εἰσέτι συνεπυγμένον, σκοτεινὸν καὶ ἀπροσδιόριστον. Ὅθεν τὸ περιεχόμενον τοῦ αἰσθήματος, τῆς καρδίας τῆς κοινῆς συνειδήσεως εἶναι καὶ περιεχόμενον τῆς καθαρᾶς διανοίας, τοῦ λόγου, τῆς φιλοσοφίας ἢ μορφῆς μόνῃ διαφέρει. Προσπαθώντας ὅρα νὰ διαφωτίσωμεν τὰ τρία ταῦτα αἰσθήματα, διαφωτίζομεν ἐνταυτῷ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸν κύκλον τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης· προσδιορίζοντες τὴν φύσιν καὶ τὰ ὅρια ἐνός ἐκάστου ἐκείνων, προσδιορίζομεν ἐνταυτῷ τὴν φύσιν καὶ τὰ ὅρια ταύτης.

Τὸ κοινὸν γνῶρισμα τῶν αἰσθημάτων ταύτων εἶναι τὸ νὰ χρησιμεύωσιν ἐπίσης καὶ τὰ τρία ὡς μέσα τῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύξεως, ὡς ἐρεθιστικὰ πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ τελικοῦ τοῦ σκοποῦ, πρὸς ἀνύψωσιν αὐτοῦ εἰς τὸ ἄπειρον ὄν, εἰς τὴν οὐσίαν καὶ τὸ ἀρχέτυπον πάσης ἀληθείας, καλλονῆς καὶ ἀγαθότητος· ἀλλ' ἕκαστον αὐτῶν ἔχει καὶ τινα εἰδικὰ χαρακτηριστικά, δι' ὧν διακρίνεται ἀπὸ τῶν ἄλλων, ἐπομένως δὲ λαμβάνει ἄλλοιαν τινὰ διεύθυνσιν καὶ τοίαν πρὸς τὸν αὐτὸν ὅρον φέρουσιν.

Καὶ πρῶτον τὸ αἶσθημα τοῦ ἀληθοῦς κινεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν παροτρύνει εἰς ἀπόκτησιν γνώσεων, μέχρις οὗ ἀνακαλύψῃ τοὺς νόμους τῶν φαινομένων, μέχρις οὗ ἀνούρῃ τοὺς ἀκροτάτους λόγους τῶν γεγονότων καὶ ἐνοήσῃ τὴν πραγματικότητα. Τὸ αἶσθημα λοιπὸν ταῦτο ὁρμευμένως καὶ τρόπον τινὰ προφητικῶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἐπιστήμην. Διότι τὸ αἶσθημα, ὅπερ τὸν μὲν προφήτην πληροφορεῖ περὶ τῆς αἰωνίου ἀληθείας δι' ἀπορρημάτων, παρθελῶν καὶ προφῆσεων, τὴν δὲ Μεγαλοφυΐαν τοῦ ποιητοῦ ἐμπνέει καὶ παροτρύνει εἰς παραγωγὴν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς καὶ τὸν θιασώτην τῆς ἀρετῆς εἰς ἀθανάτους πράξεις ἠθικότητος, αὐτὸ τοῦτο καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν ἀποκαθίσταται τελεσφόρον καὶ γόνιμον, καθ' ὅσον ἐκ τῶν μερικῶν καὶ μεταβλητῶν περιστάσεων προκισθάνεται καὶ προεκάλει τὸ γενικὸν καὶ ἀμετάβλητον ὑπὸ τὸ αἰσθητικὸν καὶ γήινον ὑπονοεῖ τὸ ἰδανικὸν καὶ αἰώνιον, καὶ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον προηγείται τοῦ διεργνητικοῦ πνεύματος διὰ προμαντευτικῆς δυνάμεως. Ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις ἀκολουθεῖ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ αἰσθήματος καὶ ζητεῖ νὰ τὸ ἀνυψώσῃ εἰς ἐπιστημονικὴν μορφήν, ἀνεκλίπτουσα ἐκ τῶν σπλάγγνων τοῦ τοῦ καθολικοῦ καὶ ἀναγκαίου

νόμου, ἐξ ὧν αἱ διάφοροι ἐπιστήμαι συγκροτοῦνται καὶ συναπαρτίζονται. Ὁ παρατηρητικὸς νοῦς ἀκροάζεται τοὺς χρησμούς τοῦ προφητικοῦ αἰσθήματος, καὶ ζητεῖ νὰ διαθλώσῃ καὶ νὰ διαρωτίσῃ τὴν ὑπ' ἐκείνου αἰνιγματωδῶς καὶ μόλις ὑπεμνησμένην ἀλήθειαν. Καθὼς λοιπὸν ἀπὸ τὸ σκοτὸς τοῦ αἰθέρος ἐξῆλθε τὸ φῶς ὡς πρώτη παραγωγικὴ δύναμις, ὡς ἀρχὴ πάσης ζωῆς, καὶ μόνον ὑπὸ τὴν ἐπὶφάνειαν αὐτοῦ ἔλαβεν ὁ κόσμος τάξιν καὶ κανονικότητα, οὕτως ἀπὸ τὸ σκοτὸς τοῦ αἰσθήματος ἐξῆλθε τὸ ὑπεραισθητικὸν φῶς ὡς φιλοσοφικὴ γνῶσις, ὡς ἰδέα ἀπόλυτος, ἥτις οὐσὶα ἢ αἰωνία καὶ πρωτίστη πηγὴ τῆς φύσεως καὶ τοῦ πνεύματος, ἐναγκαλιζέται εἰς εὐρὺ σύστημα πάντα τὰ ὄντα καὶ τοὺς κυριωτέρους τρόπους τῆς ὑπάρξεως τῶν, ἐξηγεῖ τὰς ἀρχὰς καὶ τὸν προσδιορισμὸν ἐκάστης μερικῆς ἐπιστήμης, δεικνύει τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἀλληλουχίαν καὶ σύνδεσιν, διαχέουσα ἐρ' ἀπάσης τῆς σφαίρας τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων καθαρότητα καὶ ἐνάργεια. Καθόλου λοιπὸν τὸ ἀντικείμενον τῆς καθαρᾶς ἢ τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ γνῶσις αὐτοῦ τοῦ ὄντως ἀληθοῦς ἔχοντα τοιαύτην σχέσιν πρὸς τὸ αἶσθημα, ὅταν τὸ φῶς πρὸς τὸ πατρικὸν αὐτοῦ σκοτὸς, τὸ ἄνθος πρὸς τὴν ῥίζαν, καὶ ἐν γένει ἡ ἀνάπτυξις πρὸς τὴν σύμπτυξιν.

Τὸ αἶσθημα λοιπὸν, ὅπερ ὑψούμενον εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀληθοῦς παράγει τὸν κόσμον τῆς ἐπιστήμης, ὑψούμενον εἰς τὴν τοῦ καλοῦ παράγει νέον κόσμον, τὸν τῆς Καλλιτεχνίας, ἐνθα ἐπικρατεῖ ἡ καθαρὰ καὶ πλήρης ἀρμονία τοῦ ἰδανικοῦ μετὰ τοῦ πραγματικοῦ, τοῦ ὁρατοῦ μετὰ τοῦ ἀοράτου. Καὶ τῶν ὄντων, τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ λαμβάνον τροφήν ἐκ ταύτης τῆς μυστηριώδους ἐνώσεως καὶ ἀρμονίας τοῦ αἰσθητικοῦ μετὰ τοῦ πνευματικοῦ, τείνει καὶ νὰ παραστήτῃ αὐτὴν διὰ τοῦ σχήματος, τοῦ ἡχου καὶ τῆς λέξεως· διότι ἡ καλλονὴ συνίσταται εἰς ταύτην τὴν ἐνωσιν, εἰς τὴν ἐμψάνειαν τῆς θείας οὐσίας διὰ τῆς ὁρατῆς μορφῆς τῆς πραγματικότητος. Ὅπως χαρακτηρίζεται τι ὡς καλόν, πρέπει ν' ἀντανακλᾷ τὸ θεῖον, τὸ πνευματικόν· πρέπει νὰ φέρῃ ἐν ἐαυτῷ ἐντετυπωμένα τὰ προσόντα ἐκείνου, τὴν ἐνότητα, τὴν ποικιλίαν, τὸ μέτρον, τὴν σκοπιμότητα. Ὅθεν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, οὗτινος ἡ οὐσία ἐμπεριέχει τὰς τοῦ θεοῦ ιδιότητας, ἅμα ὡς διατεθῇ ὑπὸ τοῦ κάλλους, καὶ ἰδοὺ πάρχεται δοκιμάζει ἐνδομύχως ἀνάλογόν τι αἶσθημα, καὶ βεβαιάζεται ὑπὸ τῆς ἀκαταμάχητου χρείας τοῦ νὰ ἐξωτερικεύσῃ αὐτὸ, νὰ παραστήσῃ τὸ θεῖον διὰ τοῦ γήινου, νὰ ὑψώσῃ τὴν φύσιν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς πνευματικότητος καὶ νὰ ἐγχαράξῃ τὴν ἀρμονίαν τῆς ὑψηλότερας ἰδανικῆς ζωῆς εἰς τὴν ὁρατὴν μορφήν τῆς ὕλης. Πᾶν εἴ τι καλὸν καὶ ὑψηλὸν παρίσταται ἡμῖν διεκδικητέον ἐν τῇ φύσει, τυχαῖον καὶ ἄστατον, τὸ παράγει ἐκ δευτέρου ἡ δημιουργικὴ Μεγαλοφυΐα τοῦ Καλλιτέχνου, ἀποδίδουσα αὐτῷ τύπον καθαρὸν, ἰδανικὸν καὶ μόνιμον. Εἰς τὴν Καλλιτεχνίαν λοιπὸν, τὸ ἀναγκαῖον τοῦτο ἀποτέλεσμα τῆς περὶ τὸ καλὸν ῥοπῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τάσεως, ἡ

μορφή καὶ τὸ περιεχόμενον, τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ ἰδανικόν, τὸ οὐσιώδες καὶ τὸ φαινόμενικόν διαπερῶνται ἀμοιβαίως καὶ συγχωνεύονται· τὸ πνεῦμα συγκαταβαίνει πρὸς τὴν ὕλην συνάπτεται μετ' αὐτῆς, τὴν διακροῖ καὶ τὴν ἀποκαθαίρει, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἰδέα ἐκλάμπει διαφανομένη διὰ τοῦ προκαλύμματος τῆς. Ἀλλ' ἐν αὐτῇ ἐνός τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ, τείνον εἰς ἐξωτερικεύσιν, καθίσταται τὸ παραγωγικὸν αἰτίον τῶν καλλιτεχνικῶν δημιουργημάτων, αὐτὸ ἐτέρον τὰ καλλιτεχνικὰ ταῦτα δημιουργήματα ἐπενεργοῦσιν ἐπὶ τοῦ αἰσθήματος, τὸ ἐξενεργίζουσιν ἀποσπῶντα αὐτὸ ἀπὸ παντὸς ταπεινοῦ καὶ ἐργοῖστικου πάθους καὶ διακρούσιν εἰς τὴν ἀρμονίαν ἐκείνην ἧτις εἶναι πηγὴ ἀφάρτου γαλήνης καὶ τέρψεως.

Ἐκ τοῦ αἰσθήματος λοιπὸν τούτου, ὅπου ἐξυψώνον ἡμᾶς ὑπεράνω τοῦ ταρχώδους καὶ φθαρτοῦ βίου, ὑπεράνω τῶν μεταβολῶν καὶ ἀνωμαλιῶν τοῦ γήινου κόσμου, μαρτυρεῖ ὅτι εἴμεθα πνεῦμα ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀντιπαλὴ ζωῶντες μίαν ἐξ ἐκείνων τῶν καθολικῶν καὶ ἀναγκαίων ἀρχῶν αἰτίνες μᾶς εἶναι δεδομένοι ἀνωθεν, ἐκ τοῦ αἰσθήματος, λέγω, τούτου καλλιεργουμένου ὑπὸ τοῦ θεωρητικοῦ λόγου, ἀναφύεται βαθμηδὸν ἡ ἐπιστήμη τοῦ καλοῦ, ἧτις λαμβάνει τὴν πλήρη αὐτῆς ἀνάπτυξιν καὶ διοργάνωσιν εἰς τὴν σφαῖραν ἐκείνην τῆς φιλοσοφίας τὴν καλουμένην *Αἰσθητικήν*. Ἡ Αἰσθητικὴ προτίθεται διὰ τῆς ἀναλύσεως τοῦ αἰσθήματος ν' ἀνιχνεύσῃ τοὺς νόμους τοὺς ἐπιστατούντας εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ἐννοίας τοῦ καλοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ φωτός αὐτῶν καθοδηγουμένη νὰ ἐξηγήσῃ τὴν φύσιν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ ὅλου καλλιτεχνικοῦ συστήματος. — Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἰδέα τοῦ καλοῦ, κατὰ τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν, ἔχει καὶ ἰδιαίχοντα τρόπον ἐξωτερικεύσεως, ἀνάγκη ἐπομένως νὰ εὕρῃ ἡ ἐπιστήμη τοὺς λόγους τῆς τοιαύτης συμφωνίας μεταξὺ τοιοῦδε βεθμοῦ τῆς ἰδέας καὶ τῆς εἰς αὐτὴν ἀντιστοιχοῦσης ἐξωτερικῆς παραστάσεως, ἢ, ἐν ἄλλοις ῥήμασι, νὰ ἐξηγήσῃ διατί π. χ. ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ ἤκμασε κατ' ἐξοχὴν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἐν δὲ τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ἡ γλυπτικὴ, ἐν δὲ τῷ Χριστιανικῷ πολιτισμῷ ἡ ζωγραφία καὶ ἡ μουσικὴ. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἐπειδὴ τὸ ἀληθές, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν ἔχουσι στενὴν πρὸς ἀλλήλα σχέσιν καὶ συνάρειαν, οὐδὲ δύνανται ἄλλως νὰ θεωρηθῶσιν εἰμὴ ὡς διάφοροι μορφαὶ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου, ἀνάγκη προσέτι νὰ διατρεχθῶσιν αἱ μεγάλα ἱστορικαὶ ἐποχαὶ ὅπως εἰς ἐκάστην τούτων γίνῃ καταφανές ὅτι ἡ Καλλιτεχνία ἀντανεκλᾷ πιστῶς ἅπαντα τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν πολιτείαν, τὴν θρησκείαν, τὴν ἐπιστήμην, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, διότι πάντα ταῦτα ἀμοιβαίως προϋποθέτονται, διότι πάντα ταῦτα εἶναι διάφοροι τρόποι τῆς πραγματοποιήσεως τῆς αὐτῆς ἰδέας, τοῦ αὐτοῦ πνεύματος.

Τέλος δὲ, καθὼς τὰ αἰσθήματα τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ καλοῦ πηγάζοντα ἀπὸ τὴν ἐν ἡμῖν ἐνυπάρχουσαν θεῖαν φύσιν, ἀναφέρονται διὰ τοῦ αἰσθητικοῦ

πρὸς τὸ πνευματικὸν καὶ αἰώνιον, ὡσαύτως καὶ τὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τὸ ἠθικοθρησκευτικὸν αἶσθημα, ὑποκεντούμενον ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν ἀφορμῶν, ἀνυψοῦται πρὸς τὸ υπεραισθητικὸν καὶ αἰθιόν. Τὸ ἠθικὸν αἶσθημα γεννᾶται ἐκ τοῦ ὅτι εὐρίσκομέν τι σύμφωνον μὲ τὸν ἐν τῷ Λόγῳ ἐνυπάρχοντα καθολικὸν ἠθικὸν νόμον ὅστις διευθύνει τὴν ἡμετέραν βούλησιν καὶ τὰς πράξεις ὡς τοῦ Θεοῦ ἀποκάλυψις, καὶ περιέχει τὸν ἀνώτατον κανὸν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας· ἐπομένως τὸ αἶσθημα τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ λόγου. Ὅθεν τὰ ἄλλα ὄντα στερούμενα τοῦ λόγου στεροῦνται καὶ παντὸς ἠθικοῦ αἰσθήματος· καὶ εἰς τὰ λογικὰ δὲ δείκνυται τοῦτο τοσούτῳ ἐντελέστερον, ὅσῳ αὐτὸς ὁ λόγος εἶναι μᾶλλον ἢ ἥττον ἀνεπτυγμένος. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἔπεται ὅτι εἰς τὴν θέαν τοῦ ἀγαθοῦ, εἰς τὴν θέαν τῆς ἀρμονίας ταύτης μετὰ τοῦ λόγου, αἰσθανόμεθα ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξυψουμένους εἰς ἀνώτερον κόσμον, εἰς τὸ βασιλείον τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἠθικῆς ἡμῶν τελειότητος.

Τοῦ δὲ ἠθικοῦ τούτου αἰσθήματος κορωνὶς καὶ συμπλήρωμα εἶναι τὸ θρησκευτικὸν διότι ἀμφότερα πηγάζουσιν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ἐκ τοῦ Λόγου ὅστις ἀντιλαμβάνεται τὸ υπεραισθητικόν, τὸ ἀπόλυτον καὶ αἰώνιον, καὶ ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὰς ἀντιστοιχοῦσας ἰδέας τῆς ἐλευθερίας, τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀθανασίας — Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἀρραπάζεται ἀπὸ τὴν θεωρίαν τῆς θεῆς Οὐσίας τῆς ἀποκαλυπτομένης διὰ τοῦ φυσικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου. Οἱ Οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ· διότι ὁ κόσμος εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς τοιοῦτον τὸν ἀναγνωρίζει καὶ τὸν ἀγιάζει μόνος ὁ ἱερεὺς αὐτοῦ, ὁ ἐν αἰσθήματι καὶ πνεύματι προσευχόμενος ἄνθρωπος. Τὸ αἶσθημα τοῦτο προσεκαίει τὰς ἐν τῷ ἡμετέρῳ Λόγῳ ἐγκεχαραγμένους οὐρανίους ἀληθείας, μᾶς εἰσάγει εἰς τὸν αἰώνιον καὶ ἀόρατον κόσμον, καὶ διατυπώνει τὰς προεκαίσεις του εἰς ὕμνους, σύμβολα καὶ δόγματα. Αὐτὸ μᾶς ἀναβιβάζει ὑπεράνω παντὸς γήινου, μᾶς συνάπτει μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ μᾶς παρέχει τὴν ἐνδύμυχον συνείδησιν τῆς ἐξ αὐτοῦ ὁλοσχεροῦς ἡμῶν ἐξαρτήσεως. Ἐνθα ἀπεναντίας τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καταπιέζεται ὑπὸ τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῶν παθῶν, ἐνθα ὁ ἔρως τοῦ θεοῦ δὲν θερμένει πλέον τὴν καρδίαν, ἐνταῦθα ἀπαντᾶται θρησκευτικὴ ὀλιγωρία, ἐξασθένεισι τοῦ ἠθικοῦ αἰσθήματος καὶ ἰσχυρὰ προσκόλλησις εἰς τὰ γήινα μετὰ τῶν ἐκ ταύτης προερχομένων συνεπειῶν. Διότι ἠθικὴ καὶ θρησκεία ἐκρέουσιν ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πηγῆς, ἐκ τῆς λογικῆς πίστεως καὶ τοῦ αἰσθήματος τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὸ υπεραισθητικὸν καὶ ἀπόλυτον. Ἐπομένως δὲ ἐν τῷ βίῳ πρέπει ἡ ἠθικὴ νὰ ᾖ θρησκευτικὴ καὶ ἡ θρησκεία ἠθικὴ.

Ἀλλ' ὅπως γεννηθῇ φῶς ἐν ἡμῖν, ὅπως ἀναπτυχθῶσιν αἱ ἐννοιαὶ αἰτίνες συνεπτυγμένως ἐμπεριέχονται εἰς τὸ ἠθικο-θρησκευτικὸν αἶσθημα, ἀνάγκη τὸ συγκεκριμένον καὶ ἀπροσδιόριστον αὐτοῦ

περιεχόμενον νὰ λάβῃ προσδιορισμὸν, μέτρον, σύστασιν· ἀνάγκη τὸ ἐγκρυπτόμενον εἰς τὰ βῆθη τοῦ αἰσθημῆτος ν' ἀποκαλυφθῇ διὰ τοῦ Λόγου καὶ νὰ μετατραπῇ εἰς καθαρὰν γνῶσιν. Τὸν σκοπὸν τοῦτον προτιθεμένη καὶ ἡ ἠθικὴ ἐπιστήμη, ἥτοι τὸ Πρακτικὸν μέρος τῆς φιλοσοφίας, στρέφεται περὶ τὸ ἀγαθόν, δεικνύει πῶς ἡ ιδέα αὕτη διαδοχικῶς ἀνεπτυκτομένη λαμβάνει συστηματισμὸν καὶ διοργανώσιν, καὶ διατρέχουσα τὰς διαφορὰς αὐτῆς βελτιώσας, φθάνει μέχρι τῆς ἀκροτάτης, ἥτις εἶναι ὁ ὑψιστος σκοπὸς τῆς λογικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως καὶ ἡ πλαστουρμικὴ ἀρχὴ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, ἀρχή, ἀφ' ἧς ἡ ἐπιστήμη ἐξάγει ἀναγκαστικῶς τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν, πρὸς τὸν πλησίον, πρὸς τὴν κοινωνίαν, πρὸ πάντων δὲ πρὸς τὸν Θεόν. Αὕτη δὲ ἡ γόνιμος καὶ ζωηφόρος ἀρχὴ εἶναι ἡ τῆς Χριστιανικῆς ἀγάπης, δι' ἧς ἀναπτύσσεται ὁ σπόρος τῆς ἠθικότητος ὡς διὰ τοῦ θερμαντικῆς ἐν τῇ φύσει τὰ πάντα ζωογονοῦνται καὶ ἐκφύονται. Εἰς ταύτην τὴν ὑψίστην ἐννοίαν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, δι' ἧς ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις ἐνοῦται μετὰ τῆς θείας, ἀνευρίσκεται ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ συμπλήρωμα τῆς ἠθικότητος. Ἡ ἀρχὴ· διότι μόνη ἡ μεσολάβησις τῆς αἰωνίου καὶ τῆς τελείας τοῦ Θεοῦ βουλήσεως εἰς τὴν περιορισμένην καὶ ἀτελῆ τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ ὑψώσῃ ταύτην ὑπεράνω τῆς ιδίας αὐτῆς ἀσθενοῦς καὶ μεταβλητῆς φύσεως, καὶ νὰ παράσχῃ εἰς αὐτὴν ἰσχὺν καὶ στερεότητα. Τὸ συμπλήρωμα, διότι μόνον εἰς τὴν συνείδησιν ταύτης τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ φιλιώσεως καὶ συνάψεως ἐπιτυγχάνει ὁ ἀνθρώπος τὴν πλήρη αὐτάρκειαν τὴν καλουμένην ἐσωτερικὴν γαλήνην καὶ ἀπόλαυσιν. Ἀλλ' ὁ γινώσκων ἑαυτὸν ἠνωμένον μετὰ τοῦ Θεοῦ, σύννοον ἐνταυτῷ τὴν ἐν τῷ Θεῷ ἐνότητα καὶ ἰσότητά ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων· Ἐπομένως ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη ἐμπεριέχει ἐν ἑαυτῇ τὴν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα· πᾶν ἀνθρώπινον περιθάλπεται μὲ ἴσην ἀγάπην· διότι πᾶν ἀνθρώπινον ἐμπεριλαμβάνεται ἐν τῷ Θεῷ, διότι πάντες τέκνα Θεοῦ ἐσμέν. Ὅθεν ὑπὸ τὴν ἐποψὶν ταύτην τὰ ἄτομα δὲν ἀποκλείουσιν ἀλλήλα, δὲν εἶναι πλέον εἰς ἀμοιβαίαν ἀντίθεσιν, ἀλλ' αἱ ἀτομικαὶ βουλήσεις συναποτελοῦσι τελείαν ἐνότητα, διότι τὸ συνάπτον αὐτὰς εἶναι τὸ θεῖον, τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀληθές καὶ ἀγαθόν· ἕκαστος ἀναγνωρίζει τὸν ἄλλον ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ καθαρῶς Λόγου, ὡς ὄργανον τῆς θείας βουλήσεως. Ἐντεῦθεν ἐκλείπει πᾶσα τῶν ἀτόμων διαφορὰ, ἅπαντα συναπαρτίζουσιν ἐν ἐγῶ, ἐν οἷς μία μόνη καρδία πάλλει· ἡ ἀγάπη ἀποκαθίσταται ὁ σύνδεσμος τῆς τελειότητος.

Οὐδεμία βέβαια διδασκαλία ὑπάρχει ὠραιοτέρα καὶ διὰ τοὺς μελετῶντας νόκας θελκτικωτέρα, ἢ ἡ ἠθικὴ· ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποβῇ τοιαύτη πρέπει διὰ τῆς βαθύτης ἐρεῦνης τοῦ ἠθικο-θερησκευτικοῦ αἰσθηματος νὰ βραϊζέται ἐπὶ τῶν καθολικῶν καὶ ἀναγκαίων τοῦ λόγου ἀρχῶν. Τότε μόνον ἀποδίδει ἐπωφελὲς εἰς πάντα ἀνθρώπον, ἐφαρμοζομένη δὲ καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξασκεῖ οὐχ ἥττον σωτήριο ἐν-

έργειαν ἐπὶ τῶν λαῶν, τῶν ἐθνῶν καὶ ἐφ' ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλὰ πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ ἠθικοῦ οἰκοδομήματος ἀνάγκη νὰ τεθῇ ὡς κρηπίς ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς ἀγάπης δι' ἧς ἅπαντα τὰ ἠθικολογικὰ γεγονότα ἐξηγοῦνται, προσδιορίζονται καὶ διαφωτίζονται.

Ἡ καθαρὰ λοιπὸν ἡ ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία, ἡ αἰσθητικὴ ἢ ἡ φιλοσοφία τῆς Καλλιτεχνίας καὶ ἡ ἠθικὴ ἢ ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία, ἰδοὺ οἱ τρεῖς πρώτιστοι κλάδοι τοῦ φιλοσοφικοῦ στελέχους, ἰδοὺ αἱ τρεῖς κυριώτεραι σφαῖραι τῆς ἐπιστήμης, ἀντιστοιχοῦσι εἰς τὰ τρία οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὸ ἀληθές, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ συνεχόμενοι πρὸς ἀλλήλους τοσοῦτον στενῶς, ὅσον τὰ τρία ταῦτα ἀντικείμενά των, ἅτινα διὰ διαφορῶν ὁδῶν ἀλλ' εἰς ἓσον βελθὸν τείνουσιν εἰς τὴν πραγματοποίησιν ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ιδέας· διότι αἱ μεγάλα ἀνακαλύψεις εἶναι ὡς πρὸς τὴν τάξιν τοῦ ἀληθοῦς, ὅ,τι τὰ μεγάλα καλλιτεχνήματα εἶναι ὡς πρὸς τὴν τάξιν τῆς καλλονῆς, καὶ αἱ ἡρωϊκαὶ πράξεις ὡς πρὸς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ. Ὅθεν, ἐὰν οἱ καρποὶ τῆς ἐπιστήμης ἦτοι τοῦ ἀληθοῦς ἦναι ὠραῖοι καὶ ἀγαθοί, καὶ αἱ ἀγαθαὶ πράξεις ἦναι οὐχ ἥτον ὠραῖαι καὶ ἀληθεῖς, καὶ τὰ ἐξοχα ἔργα τῆς Καλλιτεχνίας ἦναι καὶ αὐτὰ ἐπίσης ἀληθῆ, καὶ κατ' ἐξοχὴν συντείνοντα πρὸς ἠθίκευσιν, ἢ, ἐν ἄλλοις ῥήμασιν, ἐὰν αἱ ιδέαι τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἔχωσι τοιαύτην πρὸς ἀλλήλας σχέσιν, ὥστε ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἐμπεριέχει τὰς ἄλλας δύο, ἔπεται ὅτι καὶ αἱ διεργασθεύσαι αὐτῶν, ἡ Ἐπιστήμη, ἡ Καλλιτεχνία καὶ ἡ Ἠθικὴ, ἀμοιβαίως προϋποθέτονται καὶ συναπαρτίζουσι τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον.

Ἰδοὺ λοιπὸν ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν ὕλην καὶ τὸ ἐμπεριεχόμενον τῆς φιλοσοφίας. Ὅθεν διακρίναντες τὰς δύο αὐτῆς πλευρὰς τὴν τε ἐξωτερικὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν, καὶ ἐξετάσαντες εἰς τί συνίσταται ἕκαστα τούτων καὶ κατὰ τί συμβάλλει εἰς μόρφωσιν καὶ διαρρύθμισιν τοῦ πνεύματος, εὐκόλως δυνάμεθα ἥδη νὰ εἰκάζωμεν ἐκ τῶν εἰρημένων τίς ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀξία τῆς φιλοσοφίας θεωρουμένης ἀπλῶς καθὼς προπαιδευτικῆς, καὶ νὰ κατανοήσωμεν τὴν σχέσιν αὐτῆς καὶ ἐπὶ ῥοίαν ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς Γυμνασιακῆς ἐκπαιδεύσεως.

Καὶ τῶντι τὸ Γυμνάσιον σκοπὸν προτίθεται νὰ ἐγείρῃ τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα, νὰ ἐξασκήσῃ τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, καὶ νὰ ἐξεργασίῃ τὴν καρδίαν διὰ τῆς τοῦ πνεύματος ἀναπτύξεως. Οἱ ἐν τοῖς Γυμνασίοις μαθητεύοντες δὲν γίνονται ἱατροὶ, νομικοὶ, ἢ θεολόγοι, ἀλλ' ἐκπαιδεύονται ὅπως μετὰ λόγου καὶ ἐπιστημονικῶς ἐννοῶσι τὴν ἀλήθειαν λαμβάνοντες καθολικὴν τινὰ μόρφωσιν. Ἄπαντα τὰ ἐκπαιδευτικὰ μέσα συντείνουσιν ἕκαστον κατὰ τὸ ἐπιβάλλον αὐτῷ μέρος πρὸς ἐπιτυχίαν ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, δηλ. ὅπως οἱ μαθητεύοντες ἐξασκῶνται περὶ τὸ νοεῖν καὶ ἀποκτῶσιν ἐπιστημονικὴν ἱκανότητα. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἔπεται ἡ ἀνάγκη τῆς ἐν τοῖς Γυμνασίοις φιλοσοφίας.

κῆς Προπαιδείας, καθ' ὅσον τὸ ὄργανον τῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ νοεῖν, καὶ ἡ φιλοσοφικὴ μελέτη εἰς τοῦτο μόνον συνίσταται νὰ ἐπασχολώμεθα εἰς καθαρὰ νοήματα, καὶ νὰ ἐννοῶμεν τὰ ἀντικείμενα, ὅπως διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης εἰσδύοντες εἰς τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον αὐτῶν τὰ ἀναπτύσσωμεν κατόπιν μὲ ἀκαταμάχτην ἀνάγκην καὶ ἐπιστημονικὴν καθολικότητα. Ὅθεν ἡ φιλοσοφικὴ Προπαιδεῖα βασίζομένη ἐπὶ τῆς σπουδῆς τῶν Μαθηματικο Φυσικῶν ἐπιστημῶν, τῶν γλωσσῶν, τῆς ἱστορίας, τῆς ὁρησκείας, ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς Γυμνασιακῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐξήγει τὴν σημασίαν ἐνὸς ἐκάστου διανοητικοῦ προσδιορισμοῦ, ἀνελίττει τοὺς λογικοὺς νόμους, οἵτινες καθὼ ἐνδόμυχοι ἀρχαὶ καὶ παραγωγικαὶ δυνάμεις ἐπιστατοῦσιν εἰς τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν διάπλασιν τῶν διαφόρων εκπαιδευτικῶν ἀτικειμένων, περιστρέφεται εἰς τὰς ποικίλας ἐνεργείας τοῦ πνεύματος, καὶ ἐξετάζει τὴν βαθμολογικὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς ἐκάστης αὐτῶν, ὥς τινες οἱ τῶν διαφόρων Γυμνασιακῶν τάξεων σπουδασταὶ προσεξήσκησαν ἤδη καὶ προκατήρτισαν διὰ τῆς διανοητικῆς καλλιέργειας καὶ μορφώσεως· εἰς τρόπον ὥστε ἐξετάζουσα τὰς ἐνεργείας ταύτας αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἀξίαν καὶ δυνάμιν ἀνεξαρτήτως τῶν εκπαιδευτικῶν ἀντικειμένων ἐφ' ὧν ἐφαρμόζονται διαχέει φῶς ἐπὶ τοῦ ὀλικοῦ πνεύματος, καὶ διατρέχει τὰς διαφορὰς αὐτοῦ βαθμίδας, μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς τὴν ἀκροτάτην αὐτῶν, εἰς αὐτὸν τὸν Λόγον, τὴν πηγὴν τῶν πρώτων ἀρχῶν, ἐνθα πρίθεται τὸ Ζήτημα τῆς φιλοσοφίας, δαίνυνται ἡ ἀνάγκη αὐτῆς, διεγείρεται ἔρως καὶ ἀφοσίωσις πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀλήθειαν.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων λοιπὸν ἔπεται ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ Προπαιδεῖα ἀσχολουμένη περὶ τὰς πρώτας ἀρχάς, τὰ ἀπλά στοιχεῖα τὰ ἐνυπάρχοντα εἰς ὅλα τὰ διάφορα τοῦ Γυμνασίου μαθήματα, εἶναι τρόπον τινὰ τὸ ἐξαγόμενον ὅλων αὐτῶν τῶν εκπαιδευτικῶν μέσων, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀποτελεῖ τὸ κεντρικὸν σημεῖον ἀπάσης τῆς Γυμνασιακῆς ἐκπαιδεύσεως, προπαρασκευάζουσα σκοπίμως τοὺς σπουδαστὰς εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἐπομένως δὲ εἰς τὴν βαθυτέραν μελέτην τῆς φιλοσοφίας, οἷα ἀρμόζει εἰς τὰ Πανεπιστήμια.

Κατανοοῦντες λοιπὸν ἤδη, φίλτατοι νέοι, ἐκ τῶν εἰσαγωγικῶν τούτων σκέψεων τὴν φύσιν, τὸ ἀντικείμενον καὶ τὴν ἐκτασιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος μαθήματος οὐχ ἥττον ἢ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ὀλικὴν σειρὰν τῆς Γυμνασιακῆς σας ἐκπαιδεύσεως, δύνασθε ἤδη ἀπὸ τοῦδε νὰ προσελάσσετε τὴν ἐξ αὐτοῦ προκύψουσαν ὑμῖν ὠφέλειαν, ἐὰν ἀπχολήσθε εἰς τὴν διδασκαλίαν ταύτην μετὰ ζήλου, ἐπιμονῆς καὶ σπουδαιότητος. Διὰ μὲν τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου ἐθίξεσθε πρώτῳ νὰ ζητῆτε σαφήνειαν καὶ καθαρότητα εἰς τὰς ἐννοίας σας, προσδιορισμὸν καὶ ἀκρίβειαν εἰς τὸ σημανόμενον τῶν συνήθων λέξεων, νὰ γνωρίζετε τοὺς νόμους ὑφ' οὗς ὑποβάλλεται ἡ διάνοια καὶ τοὺς ἐκ τῆς ἐρεῦνῆς τῶν θεμελιωδῶν τούτων νόμων ἐξα-

γομένους κανόνες, καὶ νὰ κάμνετε ὀρθὴν αὐτῶν χρῆσιν πρὸς ἀπόκτησιν βασίμων καὶ στερεῶν γνώσεων· διὰ δὲ τῆς προσοικειώσεως μὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης, μὲ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς καλλιεργεῖτε τὰ πνευματικὰ σας αἰσθήματα τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀνορύττετε τοὺς ἐν αὐταῖς ἐγκεκρυμμένους ἐπιστημονικοὺς θησαυροὺς, καὶ προσκτώμενοι καθολικὴν πινὰ μὀρφωσιν ἐκπαιδεύετε νοῦν καὶ καρδίαν, ῥυθμίζετε πρὸς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὰς διανοητικὰς, αἰσθηματικὰς καὶ ἠθικὰς σας δυνάμεις, καὶ συμπεριλαμβάνετε εἰς ἀρμονικὴν ἐνότητα τὸν ἰδανικὸν καὶ αἰσθητικὸν, τὸν θεωρητικὸν καὶ πατρικὸν βίον. Naί βέβαια, ὁ ἀγὼν εἶναι δυσχερὴς καὶ πολύμοχθος, ἀλλὰ τὸ ἔπαθλον εἶναι ἐπιζήλον καὶ περισπούδαστον· διότι ὁ ἄρτος τῆς λογικῆς ζωῆς, ἡ τροφή τοῦ πνεύματος ἀποκτάται ὄχι διὰ ψυχαγωγικῶν διατρίβων καὶ μυθιστορημάτων, ἀλλ' ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου, διὰ βχθείας μελέτης καὶ συντόνου ἀσκήσεως, καθ' ὅσον εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Οὐράνιον βασιλείαν τῆς Ἐπιστήμης ἐπιβάλλεται ἱερὸν καθήκον καὶ ἀπαραίτητος ὁρος, ἄραντες τὸν σταυρὸν αὐτῶν καὶ ἀποθέμενοι τὰ ἔργα τοῦ σκότους, νὰ καταβάλλωσιν ἀφειδῶς πᾶσαν θυσίαν, πᾶσιν προσπάθειαν πρὸς ἰδίαν αὐτῶν ἐποικοδόμησιν.

Τέλος δὲ ὀρείλετε, φίλτατοι νέοι, νὰ ἔχετε πάντοτε ἐγκεκραγμένην εἰς τὰς ψυχὰς σας τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ὅτι φιλοσοφικῶς ἐκπαιδευόμενοι ἐκπαιδεύεσθε καὶ ἐθνικῶς, καὶ ὅτι φιλοσοφικὴ καὶ ἐθνικὴ ἐκπαίδευσις εἶναι ἐννοιαὶ συσχετικαὶ καὶ ἀχώριστοι· ἐπειδὴ βέβαια ἐν ἐκ τῶν κυριωτέρων χαρακτηριστικῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ὑπῆρξε πάντοτε ἡ περὶ τὸ φιλοσοφεῖν τάσις καὶ ἐνέργεια. Εἰς μὲν τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς μόνους τοὺς κορυφαίους διδασκάλους τῆς ἀνθρωπότητος, συγκεντροῦνται ὡς εἰς ἐστίαν ἅπασαι αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, καὶ ἐξ αὐτῶν δαίνυνται καθαρῶς μέχρι τίνος βαθμοῦ δύναται νὰ φθάσῃ ἡ ἐξύτης καὶ ἡ ἐσωτερικὴ δύναμις τοῦ διανοεῖσθαι καὶ συλλογίζεσθαι· εἰς δὲ τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας ἀνακιννοῦνται, συζητοῦνται καὶ λύονται, καὶ τοι ὑπὸ ὁρησκευτικὴν μορφήν, τὰ σπουδαῖα ἐκείνα καὶ ὑψηλὰ προβλήματα περὶ τῆς θείας φύσεως, περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας καὶ τῆς πρὸς τὴν Πρόνοιαν σχέσεώς της, περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς λογικῆς καὶ φυσικῆς δημιουργίας, περὶ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, καὶ περὶ πλείστων ἄλλων τοιούτων ἀντικειμένων, ὅσα ἐπρότεινεν εἰς τὸν νοῦν ἡ νέα ράσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ Χριστιανικὸν Θῆρεσκον. Δυνάμεθα λοιπὸν ἐν πλήρει γνώσει νὰ διαβεβαιώσωμεν ὅτι τὰ ἀριστουργήματα ταῦτα τῆς φιλοσοφικῆς διανοίας, ἐγκαντρισθέντα εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ διαπεράσαντα τὰ φρονήματα, τὰς ἰδέας, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμά του, ἐντυπώνουσιν εἰς αὐτὸ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν φυσιο-

γνωμίαν του, συνεχίζουσι τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ταυτότητά του, καὶ ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς ἐθνικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὸ κέντρον πάσης περαιτέρω ἀναπτύξεως.

Εἰς τούτων λοιπὸν τῶν προπατορικῶν σας ἀρχετύπων τὴν μελέτην ἐγκύπτοντες, εἰσδύετε εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ πολυθεϊκοῦ καὶ Χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ἐκπληροῦτε μίαν τῶν σπουδαιοτέρων χρεῶν καὶ τῶν ἐντονοτέρων ἀπαιτήσεων τοῦ ἐθνικοῦ σας πνεύματος. Ὅθεν ἀνατρέχοντες εἰς αὐτὰς τὰς πρώτας πηγὰς τοῦ ἐπιστημονικοῦ βίου καὶ καλλιεργοῦντες ὑμᾶς αὐτοὺς μὲ τὰ ἔξοχα τῆς πατρίδος Μεγαλοφυΐας ἀποκυήματα, ὅχι μόνον θέλετε καταστῆν ὄντως μύστικαί τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ μαθήσεως, ὅχι μόνον ἐκ ταύτης θέλετε πορισθῆν πλούσια ἐρόδια διὰ τὸν θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν σας βίον, ἀλλὰ καὶ τῇ κοινῇ Πατρίδι θέλετε ἐπαξίως ἀποδώσιν τὰ τροφεῖα, συναργαζόμενοι καὶ συμπροάγοντες ἕκαστος πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ διευκολύνῃ καὶ νὰ ἐπισπεύσῃ τὸ ἐνδοξὸν μέλλον καὶ τὸ λαμπρὸν μεγαλεῖον ὅπερ αὐτῇ ἐναπόκειται.

Ἐν Κεφαλληνίᾳ, τῇ 10 Σεπτεμβρίου, 1856.

ΠΕΡΙ ΑΣΘΕΝΕΙΩΝ ΤΩΝ ΦΥΤΩΝ.

—οοοο—

Τὰ φυτὰ ὡς καὶ ἅπαντα τὰ ὀργανικὰ ὄντα, ὑπόκεινται εἰς διαφόρους ἀσθενείας. Τὰ συνηθέστερα τούτων αἰτία εἶναι τ' ἀκόλουθα: α'. Ἀκατάλληλος γῆ καὶ κακὴ σύνθεσις αὐτῆς. β'. Τοποθεσίαι ἐναντία τῆς φύσεώς των. γ'. Ἰσχυρὸν ψῦχος. δ'. Μεγάλη ξηρασία, σφοδρὸς ἄηρ, παράσιτα φυτὰ, ἔντομα καὶ διαφόρων εἰδῶν τράχημα.

Αἱ ἀσθένειαι τῶν φυτῶν εἶναι διαφόρου εἴδους: ἢ ἐν προσβληθῇ παρ' αὐτῶν ὁλόκληρον τὸ φυτὸν, τότε λέγεται ἡ νόσος γενικὴ, ἢ ἐν μόνον ὀργάνῳ τι, τοπικὴ. Ὅταν ἀσθενείᾳ τις προσβάλλῃ τινὰ μόνον φυτὸν μεταξὺ μεγάλου ποσοῦ, τότε λέγεται σποραδική· ἐπιδημικὴ δὲ, ἢ ἐν μέγα μέρει φυτῶν συγχρόνως προσβληθῇ λ. χ. ἀπὸ τὴν γάγγραιναν.

Αἱ ἀσθένειαι τῶν φυτῶν εἶναι ἐξωτερικαὶ ἢ ἐξωτερικαί· καὶ προέρχονται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπὸ τὴν ὑπερμετρον ἐρεθιστικότητά των ἰσθῶν.

Ἡ θεραπεία των εἶναι ἀπλουστάτη καὶ ἐκτελεῖται διὰ τῆς ἀποκοπῆς τῶν προσβληθέντων μερῶν ἢ διὰ τῆς ἀλλαγῆς τῆς τοποθεσίας, τῆς αὐξήσεως ἢ ἐλαττώσεως τῆς θερμότητος.

Καθὼς δὲ τὰ ζῶα αὐτὰ καὶ τὰ φυτὰ προσβάλλονται ἀπὸ ἀνίατα πάθη, καὶ τοιαῦτα εἶναι ἡ φθίσις, ὁ καρκίνος, ὁ ἀκρωτηριασμός καὶ ἡ δυσμορφία.

Τὸ τράχημα (vulnus) συνίσταται εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν σκληρῶν μερῶν δι' ἐξωτερικῆς τινος δυνάμεως, καὶ προέρχεται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπὸ τὴν ἀποκοπὴν τῶν κλώνων, τὴν τριβὴν τῶν ζώων ἐπὶ τῶν φυτῶν, τὸν δυνατὸν ἄνεμον, τὰ δῆγματα τῶν ζώων, τὴν σφοδρὴν χάλαζαν, καὶ ἀπὸ τῆς πτώσεως τῶν ἐπ' αὐτῶν κολλημένων παρασίτων φυτῶν. Εἰς τὰς ῥηθείσας περιπτώσεις πρέπει νὰ ἐμποδισθῇ ἡ ἐπὶ ῥοα τοῦ ἀέρος διὰ τινος ἐμπλάστρου, καὶ ἂν τὸ μέρος ἐκεῖνο ἔμεινε πολὺν καιρὸν ἐκτεθειμένον εἰς τὸν αἶρα, πρέπει νὰ ἐκκοπῇ ὅλον τὸ ἀπὸ τὴν ἐπὶ ῥοα τοῦ τράχηματος προσβεβλημένον μέρος.

Τὸ κάταγμα (fractura) εἶναι διαίρεσις τοῦ κορμοῦ ἢ τῶν κλάδων εἰς πλείοτερα τμήματα· δύναται δὲ νὰ προσέλθῃ ἐξ ἀνέμων δυνατῶν, ἐξ ὑπερμέτρου βάρους τῶν καρπῶν, ἐκ πολλῆς χιόνος ἢ καὶ ἐκ τῆς προσβολῆς τοῦ κεραυνοῦ.

Περίεργον καὶ ἀνεξήγητον φαινόμενον εἶναι ὅτι ὁ κεραυνὸς κατέρχεται εἰς ἕκαστον δένδρον κατὰ διάφορον τρόπον, εἰς δὲ τὴν ἰτέαν κτλ. δὲν καταβαίνει ποτὲ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, ἀλλὰ κατακόπτει μόνον τοὺς κλῶνας.

Τὸ καθαρὸν κάταγμα εὐκόλως θεραπεύεται· ἂν ὅμως ἔγινε συγχρόνως θλάσις, τότε ἡ θεραπεία ἀποκαθίσταται ἀδύνατος καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰ ῥητινώδη δένδρα.

Τὸ σχίσμα (fissura) συνίσταται εἰς τὴν αὐτόματον διαίρεσιν τῶν στερεῶν μερῶν εἰς ἐπίμκηες χώρισμα. Τοῦτο προέρχεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ δύο αἰτιῶν, ἐκ πολυσαρκίης καὶ ἐκ ψύχους.

Ἡ θεραπεία ἐκτελεῖται μόνον διὰ τῆς ἐπιθέσεως καταλλήλου ἐμπλάστρου διὰ νὰ ἐμποδισθῇ ὅσον ἔνεστιν ἡ εἰσοδος τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος. Τὰ δὲ προφυλακτικὰ μέσα συνίστανται εἰς τὴν καλουμένην φλεβοτομίαν, δηλ. εἰς τὴν κυκλοειδῆ ἐγγράφειν τοῦ φλοιοῦ δένδρου. — Ἐὰν ἡ πολυσαρκία προέρχεται ἀπὸ ὑπερπαχεῖαν γῆν, πρέπει νὰ μεταφυτευθῶσι τὰ φυτὰ εἰς ἄλλην ὀλιγώτερον θρεπτικὴν. Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς τοῦ ψύχους βλάβης δύναται νὰ περιτυλιχθῇ τὸ φυτὸν μὲ ἄχυρα ἢ ὅμοια καλύμματα. Τὸ ἐκ τοῦ ψύχους προερχόμενον διάσχιμα μεταβάλλεται ἐνίοτε εἰς ἑλκος, ἐξ οὗ ἀκολουθεῖ (καὶ ἰδίως ἐκ τῶν δρυῶν) ἐκρέει μέλαν τι ῥευστόν.

Ἀκτιρος κατὰπτωσις τῶν φύλλων (defoliatio nola). Αὕτη προκαλεῖται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐντόμων, δριμέων ἀτμῶν, κονιορτοῦ καὶ διαρκoῦς ξηρασίας.

Ἡ αἱμορραγία (haemorrhagia) γίνεται διὰ τινος τράχηματος ἢ αὐτομάτως. Τινὰ εἶδη δένδρων, ἰδίως τινὲς σπένδαμνοι καὶ ἰτέαι, παρέχουσιν ἂν τραυματισθῶσι τόσον ποσὸν ὁποῦ, ὥστε ἐξ αἰτίας αὐτοῦ θανατοῦνται. Ἡ δὲ αὐτόματος αἱμορραγία προέρχεται ἐκ τοῦ μὴ καταλλήλου τόπου εἰς ὃν ἐφυτεύθησαν. Ὅξυς καὶ τὰ περίξ διαβιβρώσκων ὁπὸς ἐξέρχεται εἰς ἄλλας δὲ περιστάσεις ἐκκρίνεται κομμῶδες τι ῥευστόν, τὸν ὁποῖον ἀδυνατίζει τὸ φυτὸν, καὶ ἡ ἀσθένεια αὕτη λέγεται δακρυρροία.